

Kielce, 16.08.2024 r.

dr hab. Zuzanna Zbróg, prof. ucz.
Wydział Pedagogiki i Psychologii
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
zuzanna.zbrog@ujk.edu.pl

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Emilii Anny Gogacz
pt. Poznawanie i kształtowanie zachowań prospołecznych małych dzieci
napisanej pod kierunkiem
dr hab. prof. APS Agnieszki Olechowskiej (promotor)
i dra Marcina Zielińskiego (promotor pomocniczy)

Uwagi ogólne

Cechą charakterystyczną współczesnych społeczeństw europejskich jest zmniejszanie znaczenia nadawanego wartościom (pro)społecznym na rzecz wartości indywidualnych/osobistych. Poznawanie i kształtowanie zachowań prospołecznych jest zatem jednym z ważniejszych zadań w obecnej rzeczywistości, w której jednostki nastawione są przede wszystkim na rozwój własny. Niewystarczająco docenia się we współczesnych zachodnich społeczeństwach współpracę, współdziałanie, dzielenie się, pomaganie drugiemu człowiekowi, nie rozumiejąc, że te aktywności decydują nie tylko o jakości życia społeczeństwa, ale także każdej jednostki.

Należy zatem docenić tematykę podjętych badań ze względu na jej szczególną aktualność i również interesującą metodologię badań dotyczącą dzieci w wieku poniemowlęcym (od 1,6 do 3,3 r.ż.). Rozpoznawanie i kształcenie zachowań prospołecznych u tak małych dzieci daje nadzieję na powodzenie oddziaływań wychowawczych. Wartość praktyczna podjętych badań jest zatem ogromna.

Struktura rozprawy

Struktura rozprawy doktorskiej jest zgodna z tradycyjnymi wzorami budowy prac badawczych. Praca składa się z czterech rozdziałów, w tym części teoretycznej, programu badań własnych (części metodologicznej), rozdziału analityczno-interpretacyjnego i rozdziału, w którym przedstawiono dyspozycje do prowadzenia zajęć stymulujących pojawianie się zachowań

prospołecznych małych dzieci. Pracę kończy dyskusja wyników badań własnych, bibliografia i załączniki. Warto zauważyć dość proporcjonalną kompozycję trzech pierwszych rozdziałów, z których każdy składa się z czterech podrozdziałów.

Teoretyczne podstawy badań własnych

Rozdział pierwszy, teoretyczne podstawy badań własnych, przedstawia stan wiedzy w zakresie analizowanego problemu. W pierwszym z czterech podrozdziałów przeanalizowano naturę i mechanizmy zmian rozwojowych w świetle wybranych koncepcji rozwoju człowieka. W drugim podrozdziale Doktorantka przedstawiła rozwój dziecka w wieku poniemowlęcym, zwracając szczególną uwagę na dziecięce potrzeby. Podrozdział trzeci oddaje stan wiedzy na temat zachowań prospołecznych małych dzieci (w tym pojęcia, przejawy i rozwój tego typu zachowań). Ostatni z podrozdziałów dotyczy wątku głównego rozprawy, czyli kształtowania zachowań prospołecznych dzieci w relacji dorosły-dziecko.

Część teoretyczną oceniam bardzo pozytywnie, ponieważ mgr Emilia Gogacz wykazała się umiejętnością przeprowadzania dokładnej kwerendy wykraczającej poza pedagogikę. Opisała wyniki obiektywnych badań, prowadzonych z wykorzystaniem technik typu elektroencefalografia, funkcjonalna spektroskopia bliskiej podczerwieni czy okulografia. Dowiodły one, że rozwój zachowań prospołecznych u małych dzieci można badać i kształtować już w wieku niemowlęcym. Również osobiste doświadczenia Doktorantki, pracującej w żłobku na stanowisku psychologa, pomogły jej w realizacji zamierzenia badawczego. Niewątpliwie bardzo dobrze się stało, że swoją aktywność zawodową p. E. Gogacz przeniosła na grunt naukowy. Dzięki swojemu doświadczeniu zawodowemu mogła zaobserwować lukę w badaniach, zaplanować projekt badawczy i następnie go zrealizować w środowisku dobrze znanym przez siebie i bezpiecznym dla badanych dzieci. Doktorantka doskonale uzasadniła w tym rozdziale znaczenie wzajemnej interakcji między opiekunem a dzieckiem i wartość jego wrażliwości na dziecko. Umotywowała tym samym właściwy dobór grupy badawczej dla swoich zamierzeń.

Wyniki kwerendy bibliotecznej mają charakter interdyscyplinarny. Doktorantka wzbogaciła wiedzę pedagogiczną o wątki nowatorskie i nieobecne w polskim dyskursie pedagogiki małego dziecka, wywodzące się głównie z psychologii. Przegląd literatury przedmiotu badań został wzbogacony o literaturę anglojęzyczną, co pozwoliło mgr E. Gogacz uzyskać wszechstronne, wielowymiarowe i pogłębione analizy. Cały rozdział teoretyczny ma charakter syntetyzujący aktualną wiedzę dotyczącą obranej tematyki.

Autorka zauważyła, że badania (psychologiczne) nie potrafią wyjaśnić wszystkich czynników warunkujących zachowania prospołeczne małych dzieci. Nie powstała jeszcze żadna teoria, która w pełni wyjaśniałaby ich uwarunkowania. Jest to temat otwarty dla badań naukowych. Dobrze więc, że zajęła się nim osoba wszechstronnie wykształcona i posiadające odpowiednie doświadczenie zawodowe.

W związku z tym, że w rozdziale 1.3. na s. 61 Doktorantka wyjaśnia pojęcie „zachowania prospołeczne” jako „działanie”, chciałabym zapytać o formalne rozróżnienie tych pojęć. Choć w wielu kontekstach życia codziennego używamy ich wymiennie, to dyskusje naukowe dowodzą, że wspomniane kategorie niosą ze sobą nieco inne znaczenia. W psychologii społecznej dokonuje się wyraźnego zróżnicowania obu terminów. Proszę zatem o formalne rozróżnienie tych pojęć oraz uzasadnienie wyboru do dalszych rozważań terminu „zachowania prospołeczne”.

Program badań własnych

Druga część rozprawy doktorskiej poświęcona jest założeniom metodologicznym badań własnych. W pierwszym z czterech podrozdziałów przedstawiono przedmiot badań i problemy badawcze, w drugim – opisane zostały metody, techniki i narzędzia badawcze, w trzecim – organizacja badań własnych, a w ostatnim podrozdziale – dokonano charakterystyki terenu badań, w tym również uzasadniono dobór próby badawczej.

Postrzegam ten ważny fragment dysertacji jako dowód na odczytanie Autorki i doskonale zorientowanie w metodologicznym umiejscowieniu badań. Sformułowane cele badań i postawione problemy są bez zarzutu. Wybór metod badawczych w opiniowanej rozprawie doktorskiej w pełni odpowiada podjętemu problemowi (problemom).

Mgr Emilia Gogacz opierała się w swoich badaniach na założeniach różnych teorii psychologicznych, pedagogicznych i socjologicznych, które doskonale wplotła w zaplanowane zadania diagnostyczne. Precyzja opisu procedury badawczej nie pozostawia wątpliwości co do znakomicie przemyślanego i rzetelnego przeprowadzenia badań własnych. W opisie przebiegu i organizacji badań widać niezwykle dbałość o zachowanie tych samych warunków badań w każdej grupie i ściśle stosowanie się do założonych dyspozycji.

Dobrze i klarownie został wyjaśniony dobór badanej grupy i ich podział na podgrupy diagnostyczne.

Na szczególną pochwałę zasługuje przeprowadzenie przez Doktorantkę badań z udziałem małych dzieci z zachowaniem wszelkich zasad etycznych, mimo iż odpowiednie zarządzenia nie obowiązywały w czasie ich planowania i realizacji. Mgr Emilia Gogacz

respektowała w pełni prawa dzieci i ich rodziców, łącznie z ich prawem do odmowy udziału w badaniach/w zabawie.

Prezentacja i analiza wyników badań

W części trzeciej dysertacji przedstawiono analizę wyników badań. W pierwszym podrozdziale Doktorantka przedstawiła typy zachowań prospołecznych małych dzieci (w wieku od 1:6 do 3:3) w czasie realizacji zadań diagnostycznych pt. „Ból” przeprowadzonych w sposób uwzględniający zarówno stopień gradacji komunikatów, jak i rodzaj aktora, do którego była kierowana pomoc. Następnie dokonano prezentacji wyników badań w poszczególnych grupach (najmłodszej, starszej i najstarszej) oraz zanalizowano wyniki zadań diagnostycznych w dwóch wariantach: z udziałem zabawki i z udziałem osoby dorosłej.

Drugi rozdział dotyczył tematyki głodu, a trzeci – braku. Czwarty podrozdział ma konstrukcję dyspozycji do prowadzenia zajęć stymulujących rozwój zachowań prospołecznych małych dzieci w wieku od 1:6 do 3:3, która jednocześnie precyzyjnie wyjaśnia przebieg badań zaplanowanych przez Doktorantkę, a w trzech wcześniejszych podrozdziałach.

Wnioski wysunięte na podstawie zebranych danych są w pełni uzasadnione, bo oparte na szczegółowo opisanym materiale badawczym.

Dyskusja założeń i wyników badań

Ostatnia część pracy zawiera refleksje badawcze i dyskusję wyników badań. Warto podkreślić wysoką świadomość Doktorantki co do możliwości i ograniczeń, jakie wiązały się z przeprowadzaniem zaplanowanych przez nią badań. O pogłębionej świadomości metodologicznej świadczą jej rozważania na temat możliwości kontynuowania tego typu badań w innych warunkach. Moje kolejne pytanie dotyczy tego właśnie stwierdzenia: Jaki kolejny projekt badawczy zaplanowałaby Doktorantka w związku z doświadczeniami, które posiada już w wyniku zakończonego projektu badań na temat zachowań prospołecznych dzieci w wieku żłobkowym.

Podsumowanie rozprawy zawiera omówienie wyników badań w odniesieniu do postawionych celów i pytań badawczych. Autorka wspomina o pewnych zachowaniach personelu żłobkowego, które wygaszają możliwe zachowania prospołeczne dzieci. Jak – w opinii Doktorantki – można by sobie z nimi radzić lub jak im przeciwdziałać?

Pracę kończy bibliografia wraz z załącznikami, z których szczególnie interesujący jest zapis przebiegu kolejnych zadań wraz z konkluzją.

WNIOSKI

Badania zaprezentowane w rozprawie doktorskiej przez mgr Emilię Gogacz są interesujące, oryginalne, zaplanowane z dużym znawstwem zagadnienia. Jest to tym bardziej warte podkreślenia, że problematyka zachowań prospołecznych, zwłaszcza wśród dzieci najmłodszych, nie jest dobrze rozpoznana, zaś aktualna literatura przedmiotu badań jest niespójna i poddawana krytyce. Poglębione zainteresowanie tą problematyką i zaplanowanie poprawnych metodologicznie badań wymagało zatem ogromnego samozaparcia, wysiłku w dążeniu do ustalenia ram teoretycznych, które należało wyprowadzić z nie dość klarownych klasyfikacji i nie do końca czytelnych ustaleń. Doprowadzenie do nie tylko akceptowalnej, ale – z pełnym przekonaniem mogę napisać – wyjątkowo rzetelnie zbudowanej koncepcji badań, zaplanowanie i precyzyjne przedstawienie szczegółów procedury badawczej, duża liczba zrealizowanych zadań diagnostycznych decydują o tym, że z uznaniem można wypowiedzieć się o wywiązaniu się przez Doktorantkę z tych wyjątkowo wymagających badań.

Wartość ogromu wykonanej pracy należy mierzyć także rezultatem praktycznym zrealizowanego projektu, który był założony jako jeden z celów badań. Doktorantka wzorowo wywiązała się z jego realizacji, opisując dyspozycje do prowadzenia zajęć stymulujących rozwój zachowań prospołecznych u dzieci w żłobku. Jest to projekt nowatorski i wart upowszechnienia, tym bardziej że – jako pedagogzy – powinniśmy szczególnie promować podejmowanie działań edukacyjnych/wychowawczych już w żłobku, tradycyjnie nastawionym na opiekę, bezpieczeństwo i dbanie o zdrowie małych dzieci. Takie zachowawcze podejście jest nieaktualne, wsteczne i niekorzystne dla tego etapu rozwoju dziecka. Przestarzałe postawy i stare stanowiska należy aktywnie eliminować, m.in. promując wyniki badań świadczących o dużych możliwościach uczenia się małych dzieci przez naśladownictwo, zabawę i współpracę nie tylko z dorosłymi, ale i rówieśnikami.

Konkluzja

Podsumowując, uważam, że Pani mgr Emilia Gogacz jako Autorka rozprawy doktorskiej pt. „**Poznanie i kształtowanie zachowań prospołecznych małych dzieci**”, wykazała się bardzo dobrą znajomością kontekstu teoretycznego badanych zjawisk oraz uwarunkowań metodologicznych ich poprawnego przeprowadzenia.

Uznaję, że rozprawa doktorska Pani mgr Emilii Gogacz napisana pod kierunkiem promotora – Pani dr hab. Agnieszki Olechowskiej, prof. ucz. i dra Marcina Zielińskiego jako

promotora pomocniczego — odpowiada warunkom określonym w art. 187 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2022 r. poz. 574 z późn. zm.).

Zuzanna Złotaj